

vymanif z tohto kruhu, nevidí ich spoločenskú podmienenosť; reálne hybné sily dejín mu ostávajú skryté.

Napriek tomu je Helvetius najdôslednejším a najradikálnejším z francúzskych materialistov-osvietencov. Po celý život je dôsledným ateistom, neverí v nesmrteľnosť duše, prehlasuje náboženstvo a cirkev za najväčšie prekážky pokroku ľudstva. Nebol a nemohol byť dialektickým mysliteľom, ale stavia svojim učením materializmus na pevný základ. Zaraďuje človeka do prírody a vykladá ho z nej. Ukazuje, že svet a jeho zákonitosti sú poznateľné. Bojom proti feudalizmu a jeho hlavnej opore, cirkvi, pripravuje francúzsku buržoázu revolúciu.

Vydavatelia českého prekladu vybrali a spojili v spoločných kapitolách časti z obidvoch diel a podávajú tak skrátené obraz celej Helvetiovej mysliteľskej činnosti. Preklad je dobrý, miestami mohol byť trochu voľnejší a niekde by bolo treba presnú terminológiu (najmä v prvom diele).

J. Šebestík

ČESKÁ FILOZOFICKÁ TVORBA

Nepostrádateľným vodidlom každého pracovníka v odbore filozofie sú diela klasikov marxizmu-leninizmu. V poslednom polroku vyšiel desiaty, jedenásty a dvanásty sväzok *Spisov s. Stalina*, štvrtý sväzok *Leninových Spisov* a dve práce zakladateľov marxizmu-leninizmu: *Nemecká ideológia* (spoločné dielo Marxa a Engelsa) a *Marxovo dielo Ke kritice politické ekonomie*. Predovšetkým tieto dve posledné práce dávajú hlbšie nahliadnuť do teoretických problémov marxizmu. (Všetky knihy vydalo SNPL.)

*

Štúdium *Leninového Materializmu a empiriokriticizmu* usnadňuje brošúra M. V. Poznera, *O knihe V. I. Lenina „Materialismus a empiriokriticismus“* (Praha SNPL, 52 strán, 1,70 Kčs). Uvádza nás do spoločensko-historickej situácie vzniku Leninovho diela a zhodnocuje jeho zásadnú kritiku buržoáznej filozofie a výklad materialistického učenia.

Podstatnou časťou sovietskeho zborníka *Otázky marxisticko-leninské filozofie* (27. sväzok *Socialistickej vedy*, Praha SNPL, 450 strán, viaz. 16,80 Kčs) je zhodnotenie prínosu J. V. Stalina do marxizmu-leninizmu. Rad významných sovietskych filozofov shrnuje bohatú činnosť Stalinovu v oblasti jazykovedy, teórie národa a štátu a jeho učenie o strane ako vedúcej sile socialistického štátu. Niektoré state zborníka spracúvajú samostatne aktuálne teoretické problémy.

Populárny výklad formovania filozofických náhľadov Marxa a Engelsa možno nájsť v brošúre A. I. Ivanova, *Vznik marxizmu — revoluční převrat ve filosofii*. Brošúry: V. S. Molodcov, *Marxistická dialektika jako věda* a A. V. Vostrikov, *Poznatelnost světa a jeho zákonitosti* sprístupňujú základné problémy marxizmu.

*

Významné diela pokrokovej filozofickej tvorby minulosti prináša edícia Živé od-
kazy; predovšetkým tie, ktoré nedošli spravodlivého ocenenia a ktorých obsah bol
umlčovaný a prekrucovaný: ani Feuerbach ani Diderot ani Helvetius sa netešia veľ-
kej priazni súčasnej buržoáznej filozofie, o ruských predstaviteľoch revolučného
demokratizmu a osvietenstva Černyševskom a Radiščevovi nehovoriac.

Vybrané spisy Denisa Diderota (Praha SNPL, 373 strán, viaz. 22 Kčs) obsahujú
najdôležitejšie práce tohto osvietenca, materialistu a bojovníka proti despotizmu:
náčrt racionálneho systému ľudského vedenia v *Prospekte Encyklopedie* (ktorú Diderot
sám zredigoval), *Myšlienky o výkladu prírody* — prírodnú filozofiu, založenú na
súčasných fyzikálnych poznatkoch, *Filosofické princípy hmoty a pohybu* s tézou ne-
odlučiteľnosti hmoty a pohybu, *Rozhovor medzi d'Alembertem a Diderotem*, *D'Alembertův sen*,
Dovětek k Bougainvillovu cestopisu, konfrontujúci takmer rousseauovsky
naše inštitúcie s prirodzenosťou primitívneho života, *Řeč filozofa ke králi*, dve práce
z estetiky: *Essay o malířství*, zdôrazňujúci vnímavosť a čistotu smyslov a živý re-
alizmus; s Diderotovým menom je spätá obroda francúzskej výtvarnej kritiky aj
teórie divadla, ktorej skvelou ukážkou je *Herecký paradox*, objasňujúci vzťah osob-
ného prežívania k predstavovanej úlohe. Dialogizovaný psychologický portrét *Rameauův synovec*
odhaľuje v opovrhovanom a cynickom príživníkovi jemného človeka,
ktorého spoločnosť donútila k potupnej existencii. — Diderot je najencyklopedickej-
ší z encyklopedistov: je autorom filozofických traktátov, divadelných hier, románov,
ale aj fyzikálnych pojednaní, technologických článkov a popularizačných vedeckých
úvah. Od extrémnych racionalistov sa priaznivo odlišuje náhľadom na umenie (uznáva
špecifickosť poézie, je nepriateľom pedantských pravidiel). Vychovaný klasicou
kultúrou, vie pochopiť nové umelecké snahy a stáva sa ich teoretikom, propagátorom,
ako aj praktickým uskutočňovateľom. Je osvietencom v zdôrazňovaní prírody, ale
nezamieta výdobytky civilizácie ako Rousseau. Patrí medzi ideologických pripravo-
vateľov francúzskej revolúcie.

Helvetius patrí tiež medzi encyklopedistov. *Výbor z diela* prináša podstatné
časti jeho dvoch hlavných diel, *O duchu* a *O človeku*. Aj u neho sa stretávame s ty-
pickou osvietenenskou výjavou: voľnomyšlienkarstvom, ateizmom, materializmom. Medzi
osvietencami je najdôslednejším materialistom. Celú podstatu duše vidí v schopnosti
vnímať, z nej odvodzuje ľudské potreby, vášne, myšlienky a jednanie. Jeho materia-
lizmus je však metafyzický a niekedy zjednodušujúci. Jeho tézy bývajú správne, ale
postup jeho dôkazov nie je vždy korektný. Vybuďoval vedeckú materialistickú etiku,
založenú na všeobecnom prospechu. Prospech a potreba, kombinácie záujmov sú hna-
ciami silami dejín. Je úlohou zákonodarcu upraviť spoločnosť tak, aby osobný pros-
pech splynul s prospechom štátu. Helvetius verí vo všemocnosť výchovy pri formova-
ní človeka. Svojou dôslednosťou však presahuje aj osvietený program: u Helvetia
nejde o konštitúciu prirodzenosti, ktorá by bola ľudstvu vlastná po všetky časy
a všade; každý zvyk a zákon je oprávnený, ak je prospešný. Tu (ako aj na niektorých
iných miestach) sa približuje dejinnému uchopeniu problémov, ktoré jeho súčasní-
kom chýba. Ostáva však v rozpore, s ktorým XVIII. stor. stále zápasilo a nevedelo
sa vyrovnáť: ako má vôľa zákonodarcu prinútiť špatnú spoločnosť k zlepšeniu. Jeho
materializmus je nedialektický, nevie sa vymaniť z idealistického náhľadu na spo-
ločnosť a aj jeho revolučnosť ostáva len na pol ceste.

Výbor z diela A. N. Radiščeva (druhý sväzok: Poesie a filosofie, Praha, Nakl. Čs.-

sovětského institutu, 301 strán, 22,20 Kčs) patří do podobných súvislostí ako práce Diderota a Helvetia. Ruský osvietenec je však ešte radikálnejšie a demokratickejšie vyhotený. Autor *Putovania z Peterburga do Moskvy* je vo výbere zastúpený ako filozof traktátom *O človeku, jeho smrteľnosti a nesmrteľnosti*. Hmote priznáva večnosť a prvotnosť a odmieta nesmrteľnosť s hľadiska vedy. V poslednej časti traktátu však kolíše a pripúšťa nesmrteľnosť duše, no tá je len predmetom viery, nie vedeckého poznania. Jeho myšlienky o vývine človeka a jeho vzťahu k prírode pripravujú pôdu revolučným demokratom.

V Živých odkazoch vyšly s dielami Diderota a Helvetia aj Feuerbachove *Přednášky o podstatě náboženství* (Praha SNPL, 326 strán, viaz. 19,20 Kčs), prednesené pred verejnosťou v Heidelbergu. Feuerbachova filozofia svojím materializmom je dôležitým stupňom medzi Heglovým dialektickým idealizmom a Marxovým dialektickým materializmom. Je návratom k reálnemu smyslovému svetu, objavením človeka. Stredom jeho filozofie je práve filozofická kritika náboženstva. Pre Feuerbacha „pravda, skutočnosť, smyslovosť sú totožné“ a na tom stojí ostatné. Ak je reálne len to, čo vnímame smyslami, je všetko „nadskutočné“, nadprirodzené len naším výtvorom. Feuerbach vidí v náboženstve nielen výmysel kňazov, aby jeho pomocou ovládali ľud, alebo fantázie bez súvisu so skutočným životom, ale problém, ktorý treba vysvetliť. Vychádza zo starej myšlienky Xenofanovej: nie boh stvoril človeka, ale človek si stvoril bohov podľa svojho obrazu. Ako sa menia záujmy a potreby človeka, jeho materiálne a duševné vybavenie, tak sa menia aj vlastnosti jeho výtvoru — boha. Ten nie je nič iného ako premietnutie ľudských túžob, úzkostí a nádejí mimo seba, zbavenie ich ľudskej konečnosti a prisúdenie absolútnej hodnoty. Treba sa vrátiť na zem: odhalením pôvodu a koreňov náboženstva sa má dať ľudským ideálom reálna pôda a skutočná, len ľudská hodnota. Feuerbach vidí tieto korene v pohľavnej láske: náboženstvo je citový vzťah muža k žene, ktorý doteraz hľadal svoju hodnotu mimo sveta a ktorý treba vrátiť svojmu určeniu. Stará teológia sa má premeniť v učenie o človeku a učenie o prírode. Má byť antropologiu, pretože „boh človeka nie je nič iného ako podstata človeka, ktorá sa stala bohom“, a fyziologiu (od fysis, príroda), pretože predpokladom človeka je príroda. Náboženstvo je prejavom pocitu závislosti a pôvodným predmetom tohto pocitu je príroda. Túto kritickú interpretáciu teologie treba rozšíriť aj na doterajšiu filozofiu. Podľa Marxa „veľkým činom Feuerbachovým je dôkaz, že filozofia nie je nič iného ako náboženstvo, preložené do myšlienok a v myšlienkach prepracované; musí byť teda tak isto odsúdená ako iná podoba a iný spôsob odcudzenia ľudskej bytosti.“ Feuerbachov výklad má však tiež isté nejasnosti a nedostatky, prejavujúce sa v jeho kritike náboženstva a najmä v etike. Je osvietencom v tom najpodstatnejšom: ide mu o prírodu a prirodzenosť, o nemennú podstatu človeka, neprihliada k dejinnému vývinu ľudstva. Preto nemohol prekročiť psychologické vysvetľovanie náboženstva a dostať sa k jeho spoločenskej podmienenosti, preto celá jeho činnosť má istý akademický ráz.

N. G. Černyševskij (*Vybrané filosofické spisy*, 1. díl, Praha SNPL, 589 strán, viaz. 31,80 Kčs) je vo filozofii svojím dôrazom na smyslovosť, svojím materializmom žiakom Feuerbachovým. Preložené práce sa týkajú väčšinou teórie a dejín literatúry: disertácia *Estetické vztahy umění ke skutečnosti*, *Kritický pohled na soudobé estetické pojmy*, *Nástin gogolovského období ruské literatury* a niekoľko menších statí. V di-

sertácii je v podstate celá Černyševského estetika a hlavné princípy každej realistickej estetiky: celý človek sa exponuje tvorbou, preto formalistické poňatie umenia je priúzké; uniká mu to, z čoho umelec vyrastá, pôda, na ktorej stojí, aj to, čoho chce dosiahnuť, smysel a zámer jeho diela. Všetky ľudské skutky, ak nemajú byť prázdny a zbytočným zamestnaním, majú byť na prospech človeka. Poslaním umenia je napomáhať myšlienkovému vývinu spoločnosti reprodukciou krásneho, ktoré je v skutočnosti. Podľa Černyševského je krásne to, v čom je maximálna životnosť, a základom estetických úsudkov je naša predstava o živote. Niektoré nesprávne poňatia alebo sporné tvrdenia v dielových otázkach nemenia nič na hodnote jeho diela (Černyševskij nepoznal dialektiku) a jeho osobný život je svedectvom statočnosti a odhodlania vydržať aj najhorší útlak a prenasledovanie a neprestávať tvoriť.

*

Dejinám filozofie sú venované *Kapitoly z dejín stredovekej filozofie* od Ivana Svítáka (skriptá VŠPHV, 69 strán, 10,20 Kčs), určené pre poslucháčov vysokých škôl.

Kniha pokrokového anglického vedca a filozofa Maurica Cornfortha *Na obranu filozofie proti pozitivizmu a pragmatizmu* (Praha SNPL, 296 strán, 16 Kčs) rozoberá najrozšírenejšie smery súčasnej buržoáznej filozofie. Obidva smery majú spoločný agnosticizmus, nezaujímajú o poznanie skutočného sveta. Pozitivismus prehlasuje dokonca vopred každý pokus o preniknutie do štruktúry zákonitosti reality za metafyziku. Cornforth si všima aj moderných novopozitivistických tendencií (napr. Russel, Carnap) a aplikácie pozitivistických princípov na politiku a sociológiu. Pragmatizmus je výsledkom tej istej spoločenskej situácie a preto dospieva k podobnému postojovi ako pozitivizmus, hoci sa s ním ostro škriepi, len má oproti pozitivizmu viac iracionálnych prvkov.

Niekoľko sovietskych a pôvodných českých prác sa zaoberá etikou a psychológiou. M. P. Kareva študuje v diele *Právo a mravnosť v socialistickéj spoločnosti* (Praha Orbis, 171 strán, 12,10 Kčs) vzťahy oboch oblastí.

Dôkazom a ilustráciou marxistického učenia je kniha D. Slejšku, *O hrdinství sovětského lidu* (Praha, Nakl. Čs.-sov. institutu, 175 strán, 13,20 Kčs). Činy nás sú hynbou silou vývinu spoločnosti a skutočné hrdinstvo bolo vždy späté s bojom za pokrok, nech išlo o otrocké či roľnícke vzbury, oslobodzovacie vojny či revolúcie. Nový typ hrdinstva sa zrodil po socialistickej revolúcii, kde sa stala hrdinstvom práca, dobývanie prírody pomocou vedy, obrana výtvarných socializmu.

Dvojdielny *Vývoj osobnosti a její rozvoj v socialismu* (Praha, SNPL, 180 strán, 8,80 Kčs diel prvý, 582 strán, 20,60 Kčs diel druhý) je kolektívnou prácou českých psychologov pod hlavnou redakciou Jos. Linharta. Prvý diel skúma vplyvy jednotlivých spoločenských systémov na vývin osobnosti na základe materialistickej psychológie, druhý podáva rozbor socialistickej osobnosti. Z hospodárskych a spoločenských zmien vyplývajú aj nové ideové rysy: kázeň, vlastenectvo, nový postoj k práci, nové záujmy a city, rozvoj schopností a nový pracovný štýl.

Záznam faktov, množstvo príkladov a zameranie na aktívne formovanie psychiky dieťaťa sú vlastnosti, pre ktoré treba odporúčať *Kapitoly z dětské psychologie* od Brožoviča — Leontjeva — Morozovej (Praha, SNPL, 141 strán, 7,60 Kčs).

Brošúra M. Machača *Duševní život člověka* (Praha, Orbis, 21 strán, 2,10 Kčs) kritizuje idealistickú psychológiu a vykladá základné pavlovovské pojmy: vyššia nervová činnosť, podmienený a nepodmienený reflex, excitácia a útlm, prvá a druhá signálna sústava.

K časopisom zaoberajúcim sa filozofiou (Sovetská veda — filosofie a Nová mysl) pribudol Filosofický časopis, ktorý vydáva Československá akadémia vied (zatiaľ dve čísla).

J. Šebestík